

Stranka demokratskog socijalizma (PDS) u političkom sustavu Njemačke

DAMIR VELIČKI*

Sažetak

Nakon prvih izbora za Savezni parlament (Bundestag) ujedinjenjem Njemačke u prosincu 1990. u Bundestag je ušla jedna nova stranka – Stranka demokratskog socijalizma (PDS). To je stranka nasljednica Jedinstvene socijalističke partije Njemačke (SED-a), vladajuće komunističke partije Istočne Njemačke. PDS je do danas ostao zastupljen u Bundestagu, prisutan je u svim zemaljskim parlamentima istočnonjemačkih pokrajina, gdje je po biračkoj podršci treća stranka, a u nekim je istočnonjemačkim gradovima čak i najjača politička snaga. Da bi objasnio značajne izborne uspjehe i političku ulogu PDS-a, autor analizira ideološko-programске ciljeve stranke, kao i društvene sukobe koje ona artikulira u stranačkom sustavu Njemačke. PDS predstavlja protuzapadnjačko orijentirani socijalni milje, koji obuhvaća oko 20% istočnonjemačkog stanovništva. Iako se PDS nastoji osloboditi svoje komunističke hipoteke, njezin odnos prema elementima liberalno-demokratskog uređenja ostao je ambivalentan, budući da njezini članovi i birači iskazuju značajan antidemokratski potencijal.

Ključne riječi: Savezna Republika Njemačka, Istočna Njemačka, politički sustav, PDS, izbori, političke stranke, politička ideologija, biračko ponašanje

Stranke i parlamentarna demokracija u Njemačkoj imaju dugotrajnu povijest, obilježenu proturječnim razvojnim tendencijama. Sredinom 19. stoljeća, u vrijeme građanskih revolucija 1848., osnovane su prve strankama slične političke skupine. Iako je njihov utjecaj postupno rastao, osobito nakon njemačkog ujedinjenja 1871., njihova politička uloga u doba 2. Carstva ostala je vrlo ograničena. Prva njemačka republika omogućila je znatno veći utjecaj stranaka, u uvjetima fragmentiranog i polariziranog stranačkog sustava, no njezin ustav iz Weimara (1919.) nije sadržavao nikakve odredbe o osnivanju i djelovanju političkih stranaka.

Tvorci Temeljnog zakona Savezne Republike Njemačke¹ odlučili su, potaknuti iskustvom antidemokratske radikalizacije stranačkog djelovanja i sukoba u Weimarskoj

* Damir Velički, diplomirani politolog i magistar političkih znanosti.

¹ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland usvojen je 23. svibnja 1949. kao privremeni ustav zapadnog dijela podijeljene Njemačke, stoga je namjerno odabran izraz “temeljni zakon” umjesto izraza

republici, ustavno utemeljiti demokratsku ulogu i ustrojstvo stranaka. Članak 21., stavak 1., Temelnog zakona glasi: “Političke stranke sudjeluju u oblikovanju političke volje naroda. Njihovo je osnivanje slobodno. Njihovo unutarnje ustrojstvo mora biti u skladu s demokratskim načelima. One moraju javno polagati račun o podrijetlu i korištenju svojih sredstava kao i svoje imovine.” Time su političke stranke dobile ustavno utemeljenje, na koje se nadovezuje zakonska regulacija. Važeći Zakon o političkim strankama (*Gesetz über die politischen Parteien*) usvojen je 1967. godine (usp. *Bundesgesetzblatt* od 24. 7. 1967.), te je nakon toga više puta mijenjan, osobito 1990-ih godina uslijed promjena uvjetovanih njemačkim ujedinjenjem, a posljednji put 17. veljače 1999. Zakon u čl. 1., stavku 2., iscrpno definira ustavnopravnu ulogu i zadatke stranaka: one imaju zadaću utjecati na oblikovanje javnog mišljenja, poticati aktivno sudjelovanje građana u političkom životu, obrazovati građanke i građane da preuzmu javnu odgovornost, sudjelovati u izborima postavljanjem kandidata na svim razinama državne organizacije, od općina do savezne razine, utjecati na političke procese u parlamentu i vladi, posređujući svoje političke ciljeve u oblikovanje državne volje, te se brinuti za stalnu vezu između naroda i državnih organa.

Zakon o političkim strankama definira stranke (u čl. 2.) kao udruženja građana koja trajno ili na duže vrijeme žele sudjelovati u oblikovanju političke volje na saveznoj ili pokrajinskoj razini, kao i u predstavljanju naroda u Saveznom i pokrajinskim parlamentima. Stranke ne moraju biti uspješne i ostvariti parlamentarnu zastupljenost na saveznoj ili pokrajinskoj razini, ali moraju sudjelovati na izborima da bi zadržale svoj pravni status. Stranke koje duže od 6 godina ne sudjeluju na saveznim ili pokrajinskim izborima gube pravni status stranke.

Temeljni zakon propisuje koje se stranke smatraju protuustavnima (u čl. 21., stavak 2): “Protuustavne su političke stranke koje su po ciljevima i ponašanju svojih pristaša usmjerene na ometanje ili uklanjanje slobodarskog demokratskog temeljnog poretka ili na ugrožavanje opstojnosti Savezne Republike Njemačke.” Autori ustava htjeli su time spriječiti radikalizaciju političkog života, koja je u razdoblju prije 1933. uzrokovala propast prve njemačke Republike. Savezni ustavni sud je 1952. donio odluku o protuustavnosti djelovanja Socijalističke carske stranke (*Sozialistische Reichspartei*, SRP), a 1956. kao protuustavnu zabranio je Komunističku partiju Njemačke (*Kommunistische Partei Deutschlands*, KPD). Stranka sljednica KPD-a bila je krajem šezdesetih godina osnovana prosovjetska Njemačka komunistička partija (DKP), koja je imala marginalno političko značenje i nije uspjela ostvariti parlamentarnu zastupljenost na saveznoj ili pokrajinskoj razini. Sličnu su sudbinu imale i brojne maoističke stranke osnovane tijekom sedamdesetih godina. U ekstremno desnom dijelu političkog spektra od sredine šezdesetih godina pojavljuju se nove protestne stranke (NPD, DVU), koje su bile znatno uspješnije od lijevih ekstremista: NPD je krajem šezdesetih uspio preskočiti izborni prag i ući u niz pokrajinskih parlamenata, a na saveznim izborima 1969. je s 4,3% osvojenih glasova gotovo ušao u Bundestag. Početkom osamdesetih godina politički uspjeh NPD-a ponovila je novoosnovana stranka Republikanaca. U Njemačkoj se danas,

“ustav” (*Verfassung*). Unatoč toj izvornoj intenciji, Temeljni zakon ostao je, uz brojne izmjene i dopune, na snazi do danas, dakle i nakon njemačkog ujedinjenja, koje je ustavnopravno apsolvirano Ugovorom o ujedinjenju (*Einigungsvertrag*) od 31. kolovoza 1990.

nakon brojnih desno-ekstremističkih izgreda sredinom i krajem devedesetih godina, vodi politička rasprava o tome treba li zabraniti NPD.

U njemačkom političkom sustavu do početka šezdesetih godina preostale su samo tri stranke koje su bile kontinuirano zastupljene u Bundestagu: CDU sa svojom bavarskom sestrinskom strankom CSU, SPD i FDP. Ta se koncentracija stranaka može dobrim dijelom zahvaliti zaštitnoj klauzuli, koja je uvedena 1953., a pojačana 1957. Samo stranke koje osvoje najmanje 5% valjanih glasova ili osvoje 3 direktna mandata ulaze u Bundestag (ista klauzula važi i za pokrajinske parlamente).

Početkom osamdesetih njemački trostranački sustav proširen je strankom Zelenih (*Die Grünen*), koja je osnovana na utemeljiteljskoj konvenciji 1980. u Karlsruheu. Od 1983. Zeleni su zastupljeni u Bundestagu.² Godine 1993. Zeleni su se ujedinili s istočnonjemačkom strankom *Bündnis '90*, nastalom 1990. povezivanjem mnogobrojnih istočnonjemačkih disidentskih skupina. Napokon, od 1990. u njemačkom je stranačkom sustavu prisutna peta stranka, Stranka demokratskog socijalizma (PDS), koja je do danas uspjela potvrditi specifično mjesto i ulogu njemačkom političkom životu. Riječ je o stranci nasljednici vladajuće komunističke partije Istočne Njemačke SED-a. Na području nekadašnje Istočne Njemačke PDS osvaja velik broj glasova te je kontinuirano zastupljena u Bundestagu i svim istočnonjemačkim pokrajinskim parlamentima. Istodobno se u njemačkoj javnosti vodi živa debata o tome je li PDS demokratska stranka i ne bi li je trebalo proglasiti protuustavnom. Kako objasniti politički uspjeh PDS-a, ali i njegov do danas kontroverzan karakter?

Intencija je ovog rada da prikaže fenomen PDS-a i njegovu specifičnu ulogu u političkom sustavu ujedinjene Njemačke. U tu će svrhu najprije razmotriti njegovu pretpovijest u komunističkom režimu, a zatim opisati transformaciju i razvitak nakon 1989., programske ciljeve i unutarnje ustrojstvo te strukturu članstva i birača.

Pretpovijest PDS-a: SED u komunističkom režimu Istočne Njemačke

Nakon završetka Drugoga svjetskog rata Njemačka je bila podijeljena u okupacijske zone od kojih su 1949. godine nastale dvije njemačke države. Pod tutorstvom sovjetskih okupacijskih vlasti u tadašnjoj sovjetskoj okupacijskoj zoni 21. i 22. travnja 1946. prisilno su se ujedinile KPD i SPD, stvorivši tako Jedinstvenu socijalističku partiju Njemačke (SED). U zapadnim okupacijskim zonama SPD se suprotstavio ujedinjenju te su socijaldemokrati i komunisti ostali dvije zasebne stranke. Nakon proglašenja Njemačke Demokratske Republike 7. listopada 1949. SED je postala monopolističkom državnom strankom.³

² Osim 1990., kad na prvim svenjemačkim izborima na području Zapadne Njemačke nisu uspjeli preći zakonski izborni prag. Ipak, zahvaljujući posebnim izbornim propisima za izbore 1990., Zeleni s područja Istočne Njemačke uspjeli su u koaliciji sa strankom *Bündnis '90* osvojiti parlamentarne mandate u Bundestagu.

³ U Istočnoj Njemačkoj su kao nesamostalne saveznice SED-a opstale četiri stranke (CDU, LDPD, NDPD i DBD), organizirane u stranački blok u okviru "Narodne fronte": unatoč formalno višestranakačkom okviru u političkom je životu rigorozno proveden monopol SED-a.

Ako povijest Istočne Njemačke promatramo prema kriteriju sastava vrhovnog partijskog i državnog vodstva, možemo razlikovati dvije glavne faze: režim Waltera Ulbrichta od 1949. do 1971. godine, i vladavinu njegova nasljednika Ericha Honeckera od 1971. do sloma 1989. godine. Iako su za vrijeme četrdesetogodišnjeg postojanja Istočne Njemačke i drugi političari formalno bili na čelu države, kao premijeri ili na drugim vodećim pozicijama, Walter Ulbricht i Erich Honecker su kao čelni ljudi SED-a u svojim rukama koncentrirali presudnu moć u državi. Takva podjela mogla bi dovesti do zablude da se radilo o izuzetno stabilnom političkom sustavu, budući da su se u četrdeset godina na čelu vlasti promijenila dva čovjeka. U stvarnosti, ta postojanost svjedoči o pretjeranoj krutosti režima, u kojem nisu bile moguće promjene, te je čak i smjenu čelnog čovjeka vladajuće partije bilo izuzetno teško provesti. Komunistička diktatura u Istočnoj Njemačkoj nije imala mehanizam mirne i periodične promjene vlasti: ekstremna krutost takvog sustava na posljetku je rezultirala krizom u kojoj se nije urušio samo politički režim, nego je nestala cjelokupna država (Sontheimer-Bleek, 1997:71).

Pod Ulbrichtovim vodstvom provedena je reorganizacija političkog i privrednog poretka prema uzoru na Sovjetski Savez. Za konsolidaciju SED-ove dikature osobito je važna bila izgradnja Berlinskog zida 1961., kojom je onemogućen kontinuirani bijeg stanovnika Istočne Njemačke na Zapad. Ekonomski napredak i politička stabilnost tijekom šezdesetih godina ojačali su Ulbrichtovu poziciju, te je on oprezno pokušao osloboditi Istočnu Njemačku apsolutne podređenosti SSSR-u. Sovjetski vlastodršci nisu bili voljni tolerirati takvu Ulbrichtovu politiku te su ga 3. svibnja 1971. prisilili na ostavku, koja je službeno obrazložena "starosnim razlozima".⁴

Na Ulbrichtovo je mjesto došao Erich Honecker, koji je na VIII. partijskom kongresu SED-a u lipnju 1971. proklamirao novu ideološku i političku orijentaciju. Partija i državno vodstvo odrekli su se neovisnog kursa Istočne Njemačke i priznali su vodeću ulogu Sovjetskog Saveza. Osamdesetih je godina postalo očigledno da Istočna Njemačka, unatoč tome što ima viši životni standard od ostalih komunističkih država, sve više zaostaje za Zapadnom Njemačkom i drugim zapadnim državama. Politička je stabilnost dovedena u pitanje činjenicom da se istočnonjemačko stanovništvo orijentiralo prema Zapadnoj Njemačkoj te je svoj položaj mjerilo zapadnim kriterijima, a ne usporedbom s drugim zemljama Istočnog bloka. Vodstvo Istočne Njemačke moralo je prihvatiti tu činjenicu i time se upustilo u neravnopravnu ekonomsku borbu sa Zapadom. Rezultat te riskantne politike, koja je istočnonjemačku plansku privredu gurnula u konkurenciju na svjetskom tržištu, bilo je postupno iscrpljivanje razvojnih resursa te potpuni ekonomski bankrot krajem osamdesetih godina.

Slom komunističkog režima i transformacija SED-a u PDS

Nakon dolaska Mihaila Gorbačova na vlast u Sovjetskom Savezu i početka ekonomskih i političkih reformi u toj zemlji, te nestankom sukoba Istoka i Zapada, međunarodni položaj Istočne Njemačke iz temelja se promijenio: izgubila je svoju ulogu isturenog čuvara Istočnog bloka, a zbog krutosti komunističkog režima, koji je odbijao sve re-

⁴ Detaljnije o Istočnoj Njemačkoj u razdoblju 1955.-1970. usp. Kleßmann 1997.: 301-478.

formske impulse, sve se više udaljavala od Sovjetskog Saveza i susjednih istočnoeuropskih socijalističkih država. U tim je uvjetima unutarnja stabilnost istočnonjemačkog režima dovedena u pitanje. Tijekom 1989. započinju otvoreni masovni prosvjedi protiv diktature SED-a i njezina zloglasnog represivnog instrumenta, službe državne sigurnosti Stasi. U rujnu i listopadu 1989. mnoštvo je građana Istočne Njemačke zaposjedalo veleposlanstva Zapadne Njemačke u Pragu i Budimpešti u želji da pobjegnu na Zapad, a da vlasti tih država nisu činile ništa kako bi to spriječile. U situaciji povećavanog pritiska istočnonjemačkih izbjeglica, mađarske su vlasti odlučile otvoriti granicu prema Austriji i dopustiti njihov odlazak. Početkom listopada 1989. izbjeglička se kriza pretvara u unutarnje nemire u Istočnoj Njemačkoj. Prosvjedi, koji započinju u Leipzigu, postupno postaju sve masovniji i šire se na druge gradove. U samo nekoliko tjedana kriza režima poprimila je takve razmjere da se više nije mogla razriješiti represijom. Na posljetku je vodstvo SED-a popustilo pod pritiskom nezadovoljnih masa i 9. studenog 1989. objavilo je da ukida ograničenja putovanja na Zapad: time je simbolički “pao” Berlinski zid i ujedno je započeo definitivni slom Istočne Njemačke.⁵

S krizom režima došlo je i do značajnih promjena unutar vladajućeg SED-a, ispočetka još u nastojanju da se ograniči dinamika promjena i zadrži kontrola nad njima, a zatim u želji da se osigura opstanak transformirane komunističke partije u radikalno izmijenjenim okolnostima. Još prije pada Berlinskog zida Erich Honecker je 18. listopada 1989. podnio ostavku na mjesto generalnog sekretara Centralnog komiteta SED-a. Tri tjedna kasnije, 7. studenoga, ostavku je podnijelo i Ministarsko vijeće (istočnonjemačka vlada) pod vodstvom Willi Stopha. Prvog prosinca 1989. Narodna skupština (istočnonjemački parlament) donijela je odluku da se iz Ustava Istočne Njemačke izbriše članak 1., koji je ustanovio tzv. vodeću ulogu SED-a, i time praktički ustavno utemeljio jednopartijsku diktaturu. Dva dana kasnije, 3. prosinca, Politbiro Centralnog komiteta SED-a podnio je ostavku, a novoosnovano radno povjerenstvo dobilo je zadatak da pripremi izvanredni kongres stranke, na kojem je trebalo usvojiti smjernice za spas i preživljavanje stranke. Stranački je kongres održan 8. prosinca 1989. u Berlinu i usvojio je hitne odluke o spašavanju stranke, koja se u tim trenucima nalazila u agoniji i pod strašnim političkim pritiskom pobunjenih građana. Opstanak stranke kao jedinstvene organizacije nije samo nudio političku perspektivu manje kompromitiranim komunističkim dužnosnicima, nego je jamčio i kontinuitet organizacije koja je u tom trenutku raspolagala brojnim nekretninama i novčanim sredstvima, a koja bi u slučaju stranačkog raskola postala predmetom teško razrješivog pravnog spora. U nastavku kongresa 16. i 17. prosinca odlučeno je da stranka promijeni ime u SED-PDS. Novo je ime demonstriralo kako kontinuitet, tako i promjenu, ali i neodlučnost u obračunavanju s prošlošću.

Izabrano je novo predsjedništvo stranke. Za čelnog čovjeka izabran je odvjetnik Gregor Gysi, koji je kao pravni savjetnik mnogih disidenata imao dobre kontakte s opozicijom. On je imao zadatak pronaći kompromis između tradicionalističkog krila stranke i male grupe reformista. Na programskoj je razini transformacija ostala nedovršena i netransparentna, te osobito nije bilo jasno u kojoj se mjeri reformirana stranka odriče tradicionalne komunističke ideologije. U stranci su se osnovala mnoge ideološke grupa-

⁵ Detaljnije o razdoblju 1971.–1989. u Istočnoj Njemačkoj usp. Wolle 1999.

cije okupljene oko različitih programskih platformi, primjerice *Kommunistische Plattform*, *Sozialdemokratische Plattform*, *Dritter Weg*, itd.

U razdoblju između izvanrednog kongresa SED-a u prosincu 1989. i 1. kongresa novoosnovanog PDS-a u veljači 1990. stranku je napustilo oko milijun članova (Welzel, 1992.: 95). Stranačko vodstvo odlučilo je početkom veljače 1990. odbaciti tradicionalni dio u nazivu stranke, te se stranka otad zove samo PDS. Nakon prvog stranačkog kongresa njezin novoizabrani čelnik Gregor Gysi ustvrdio je da se stranka uspješno reformirala: usvojila je novi program i statut, potpuno je promijenila strukturu članstva, a demokratski je izabrano i novo stranačko rukovodstvo. Međutim, nasuprot takvom stranačkom samorazumijevanju, mora se napomenuti da su u prvom redu izvanjski čimbenici zaslužni za proces transformacije, a ne samokritika članstva. Stranka je dobila novi politički identitet i uspjela se održati.⁶

U procesu transformacije istočnonjemačkog režima i države značajnu su ulogu odigrali prvi slobodni izbori 18. ožujka 1990. PDS je na izborima potvrdio svoju uspješnu transformaciju dobivši 16,4% glasova (usp. Tablicu 1).

Tablica 1: Rezultati prvih slobodnih izbora za Narodnu skupštinu (*Volkskammer*) Njemačke Demokratske Republike 18. ožujka 1989.⁷

Stranka*	Glasovi (N)	Glasovi (%)	Mandati (N)
CDU	4.710.598	40,49	163
SPD	2.525.534	21,76	88
PDS	1.892.381	16,42	66
DSU	727.730	6,27	25
BFD	608.935	5,28	21
Bündnis '90	336.074	2,90	12
DBD	251.226	2,17	9
Grüne-UFV	226.932	1,96	8
DA	106.146	0,93	4
NDPD	44.292	0,38	2
DFP	38.192	0,33	1
VL	20.342	0,18	1

Glasovalo je 93,39% upisanih birača.

* Nazivi stranaka protumačeni su u popisu na kraju teksta.

Osvajivši 66 od 400 skupštinskih mandata PDS je u tom trenutku postao po jačini treća istočnonjemačka stranka (iza CDU-a i SPD-a). Stranka je dobro iskoristila nesigurnost mnogih građana Istočne Njemačke i njihov strah od naglih promjena i neizvjesne budućnosti. U svom izbornom programu PDS je tražio da se ujedinjenje Njemačke provede samo ako se ispune mnogobrojni uvjeti: primjerice, jamstvo prava na posao,

⁶ Opširnije o istočnonjemačkoj demokratskoj revoluciji 1989./1990. i dinamici promjena vidi: Lindner, 1998.

⁷ Usp. Olzog/Liese, 1994.: 264.

jamstvo prava na besplatno školovanje itd. Tim je programom, koji se praktički protivio ujedinjenju, PDS zadobio glasove birača iz bivše političke klase Istočne Njemačke, čiji će predstavnik stranka ostati i u budućnosti. Relativno dobrim izbornim rezultatom na prvim slobodnim istočnonjemačkim izborima PDS je prebrodio najtežu krizu te je udario temelje za svoju trajnu prisutnost u stranačkom sustavu nakon njemačkog ujedinjenja. No tu će sposobnost još morati dokazati u političkim zbivanjima tijekom priprema i nakon ujedinjenja Njemačke.

PDS u ujedinjenoj Njemačkoj

Prvi svenjemački izbori za Bundestag ujedinjene Njemačke održani su 2. prosinca 1990. U pripremi izbora vođena je politička i ustavnopravna bitka za pravila izbornog zakona po kojima će se izbori održati. Prema Ugovoru o ujedinjenju iz kolovoza 1990. i Zakonu o izborima za Bundestag iz rujna 1990. područje obje Njemačke smatralo se jednim jedinstvenim izbornim područjem s prohibitivnom klauzulom od 5% (ili 3 direktna mandata), što je dakako bilo nepovoljno za istočnonjemačke stranke. Ta je odredba ublažena odlukom da se dopusti predizborno ujedinjavanje stranačkih listi, koje inače nije dopušteno njemačkim izbornim zakonodavstvom, ali samo ako te stranke međusobno ne konkuriraju u pojedinim pokrajinama. Takvo su rješenje osporili Zeleni, PDS i Republikanci te su podnijeli tužbu Saveznom ustavnom sudu, koji je 29. rujna donio odluku da se posebne okolnosti ujedinjenja moraju uvažiti i u izbornom pravu. Jedinstvena prohibitivna klauzula šteti novim strankama, a povezivanje listi stranaka koje međusobno ne konkuriraju narušava jednakost stranaka u izbornom nadmetanju, jer je samo mali broj novoosnovanih istočnonjemačkih stranaka u zapadnom dijelu Njemačke pronašao koalicijskog partnera. Savezni ustavni sud je odredio da se prohibitivna klauzula primjenjuje odvojeno u starim (nekadašnja Zapadna Njemačka) i novim pokrajinama nekadašnja Istočna Njemačka). Također je dopušteno ujedinjavanje stranačkih listi, ali samo ako se zajednički kandidiraju na području cijele Njemačke (o tome vidi detaljnije u Eckhard, 1994.).

Ova je odluka Saveznog ustavnog suda odgovarala PDS-u i omogućila je njegov opstanak kao parlamentarne stranke. U razdoblju od ožujka do prosinca 1990. PDS je bilježio znatan pad popularnosti. Želja za ujedinjenjem istočnih Nijemaca bila je sve veća, a još prije izbora sve su nesocijalističke stranke izjavile da ne žele ulaziti u bilo kakve koalicije s PDS-om.

Vodstvo PDS nije, čak ni u tim kritičnim trenucima za stranku, reagiralo promjenom programa ili mijenjanjem stavova, nego politikom traženja partnera, kako na istoku zemlje, tako i na zapadu. Vodstvo PDS-a je smatralo da se može održati ako se uspije proširiti na zapadni dio Njemačke. Međutim, kontakti sa zapadnonjemačkim komunistima, kao i razgovori s ostalim lijevim grupacijama i strankama (npr. Zelenima), ostali su bez rezultata. Rezultati prvih parlamentarnih izbora u ujedinjenoj Njemačkoj prikazani su u tablici 2 (usp. *Wahlen '94*, 1994: 10).

Tablica 2: Rezultati izbora za njemački Bundestag u prosincu 1990.

Stranka	Važeći drugi glasovi (N)	Glasovi (%)	Mandati (N)
CDU	17.055.116	36,7	268
SPD	15.545.366	33,5	239
FDP	5.123.233	11,0	79
CSU	3.302.980	7,1	51
Die Grünen	1.788.200	3,8	–
PDS	1.129.578	2,4	17
Bündnis '90/Grüne	559.207	1,2	8
Ostali	1.952.062	4,3	–

Glasovalo je 77,8% upisanih birača.

Na izborima su uvjerljivo pobijedili CDU/CSU kao glavni arhitekti ujedinjenja u koaliciji s FDP-om su. SPD je zbog svojeg neodlučnog stava prema ujedinjenju s 33,5% osvojenih glasova postigao najlošiji rezultat od 1957. godine (tada je osvojio 31,8%). PDS i Savez 90/Zeleni su na temelju odluke Saveznog ustavnog suda o neprimjenjivanju prohibitivne 5-postotne klauzule u istočnim pokrajinama uspjeli ući u Bundestag. PDS je tako, iako je na području cijele Njemačke postigao samo 2,4% glasova, dobio 17 mandata. PDS je, naime, u zapadnom dijelu Njemačke dobio samo 0,3% glasova, ali je zato u istočnom dijelu Njemačke osvojio 9,9% glasova. Stranka je na temelju svojih mandata u Bundestagu imala status parlamentarne grupe, a ne parlamentarne frakcije (za status frakcije stranka mora imati 5% zastupnika, a 1990. je to iznosilo 34 mjesta).

PDS-ova strategija nakon izbora 1990. bila je usmjerena prema tome da se i na zapadu Njemačke ospori uloga SPD-a kao glavnog predstavnika ljevice te započeo s osnivanjem svojih stranačkih podružnica na zapadu.

Tablica 3: Rezultati izbora za njemački Bundestag u listopadu 1994.

Stranka	Ukupno		Zapad	Istok
	Glasovi (%)	Mandati (N)	Glasovi (%)	Glasovi (%)
CDU	34,2 (36,7)	244 (268)	34,8	38,5
CSU	7,3 (7,1)	50 (51)	7,3	–
FDP	6,9 (11,0)	47 (79)	7,7	3,5
SPD	36,4 (33,5)	252 (239)	37,5	31,5
Bündnis '90/Grüne	7,3 (3,8)	49 (–)	7,9	4,3
PDS	4,4 (2,4)	30 (17)	1,0	19,8
Republikaner	1,9 (2,1)	– (–)	2,0	1,3
Ostali	1,6 (3,0)	– (8)	1,9	1,2

* U zagradama je naznačen postotak osvojenih glasova i broj mandata na prethodnim izborima. Glasovalo je 79,1% upisanih birača.

Drugi svenjemački izbori održani su 16. listopada 1994. Na tim su izborima birači u većoj mjeri glasovali u skladu s preferencijama prema kandidatima za kancelara nego prema programima političkih stranaka. Kad su ispitivanja javnog mnijenja u proljeće 1994. pokazala loše rezultate za vladajuću koaliciju CDU/CSU-a i FDPa, ali da Kohl po popularnosti dostiže Rudolfa Scharpinga (SPD), CDU/CSU sve su karte stavili na osobnost Helmuta Kohla.

Na izborima za Bundestag 1994. postignuti su rezultati prikazani u tablici 3 (Olzog/Liese, 1994.: 252).

CDU/CSU dobio je manje glasova, ali je i dalje ostao najjača politička snaga u parlamentu. Savez 90/Zeleni oporavili su se od izbornog neuspjeha 1994. i uspjeli su potisnuti FDP kao treću stranku u parlamentu. Na istoku Njemačke poziciju treće stranke preuzeo je PDS. Uspjeh na izborima 1994. PDS može zahvaliti postupnoj transformaciji svoje uloge: on više nije samo stranka koja zastupa interese i ideologiju nekad vladajućih i privilegiranih slojeva Istočne Njemačke, nego privlači sve brojnije protestne birače iz redova socijalnih žrtava ekonomske transformacije i njemačkog ujedinjenja.

Treći parlamentarni izbori nakon ujedinjenja održani su 27. rujna 1998. Povijesno je značenje izbora u činjenici što su doveli do prve promjene vlasti u ujedinjenoj Njemačkoj. Izborni rezultati prikazani su u tablicama 4 i 5 (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 29. 9. 1998., 17-22).

Tablica 4: Rezultati izbora za njemački Bundestag u rujnu 1998.

Stranka	Glasovi (%)	Mandati (N)
CDU/CSU	35,2	245 (–49)
SPD	40,9	298 (+46)
Bündnis 90/Grüne	6,7	47 (–2)
FDP	6,2	44 (–3)
PDS	5,1	35 (+5)
Republikaner	1,8	–
DVU	1,2	–
Ostali	2,9	–

Glasovalo 82,3% upisanih birača.

SPD je drugi put u povijesti Njemačke postao najjačom strankom na izborima za Bundestag. Kancelar Helmut Kohl, glavni arhitekt njemačkog ujedinjenja, nakon 16 godina morao je otići s vlasti, postigavši najlošiji rezultat kršćanskih demokrata od 1949. godine. Kohl je priznao poraz i dao ostavku na mjesto predsjednika CDU-a, omogućivši tako generacijsku smjenu u stranci. Predsjednik CSU-a Theo Waigel također je podnio ostavku. Zeleni i FDP su, unatoč nešto slabijim rezultatima nego 1994. godine, potvrdili svoje mjesto u Bundestagu, a Zeleni su zadržali poziciju treće stranke u Njemačkoj.

Tablica 5: Raspored glasova na izborima za Bundestag 1998. na zapadu i istoku Njemačke

Stranka	Zapad Glasovi (%)	Istok Glasovi (%)
CDU/CSU	37,0	27,4
SPD	42,3	35,1
Bündnis 90/Grüne	7,3	4,1
FDP	7,0	3,3
PDS	1,2	21,6
Republikaner	1,9	1,5

PDS je po prvi put od ujedinjenja uspio preskočiti prohibitivnu klauzulu i s osvojenih 5,1% glasova i 35 mandata uspio ući u Bundestag.⁸ Zahvaljujući tom uspjehu PDS u Bundestagu zadobio status parlamentarne frakcije, što je omogućilo kvalitetniji parlamentarni rad. Dotadašnji status parlamentarne grupe omogućavao je zastupnicima PDS-a sudjelovanje u radu Bundestaga (npr. podnošenje zakonskih prijedloga, zahtjevi za održavanje aktualnog sata), ali uz niz ograničenja: vrijeme govora bilo im je ograničeno na 15 minuta, nije im bilo dopušteno predsjedanje odborima. Osim toga, PDS je u statusu parlamentarne grupe dobivao manje novaca za parlamentarni rad (otprilike 50% manje) od parlamentarnih frakcija. Prema podacima PDS-a, stranka je tako dotad dobila oko 3 milijuna DEM-a manje nego što bi dobila da je imala status parlamentarne frakcije.

Raščlanjenje izbornih rezultata na rezultate postignute na istoku i zapadu Njemačke pokazuje izrazito neravnomjernu zastupljenost stranaka na pojedinim područjima, što govori o značajnim političkim razlikama koje još uvijek obilježavaju dva dijela ujedinjene Njemačke. Praktički sve izvorno zapadnonjemačke stranke slabije prolaze na istoku Njemačke, pri čemu osobito Zeleni i FDP uživaju vrlo malu podršku biračkog tijela. S druge strane, PDS se profilirao kao značajna politička snaga na Istoku, s osvojenih 21,6% glasova, dok je na Zapadu dobio samo 1,2% glasova. Značajno je kontinuirano jačanje PDS-a od prvih izbora 1990.; dok je tada osvojio ukupno samo 1.130.000 glasova. 1994. godine je dobio 2.066.000 glasova, a na izborima 1998. 2.513.000. Pri tom stranka nije samo dobila sve više glasova na Istoku, gdje je porast od 1994. do 1998. iznosio čak 355.000 glasova više, nego je i na zapadu Njemačke dobila dodatnih 92.000 glasova (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 29. 9. 1998.: 6)

Trend jačanja PDS-a na istoku Njemačke vidljiv je iz rezultata izbora za tamošnje pokrajinske parlamente, koji su prikazani u tablici 6 (usp. Korte, 2000. te izvore na Internet-stranici njemačkog Bundestaga <http://www.bundestag.de>).

⁸ Dok je na izborima 1990. PDS ušao u Bundestag zahvaljujući posebnoj odredbi o neprimjenjivanju prohibitivne klauzule na istoku Njemačke, 1994. je stekao parlamentarni status zahvaljujući trima osvojenim izravnim mandatima.

Tablica 6: Raspodjela mandata u parlamentima istočno-njemačkih pokrajina 1994.-2001.

Pokrajina	Godina	CDU	SPD	FDP	B90/ Zeleni	PDS	ostali
Berlin	1995.	87	55	–	30	34	–
	1999.	76	42	–	18	33	
	2001.	35	44	15	14	33	
Brandenburg	1994.	18	52	–	–	18	5 DVU
	1999.	24	37	–	–	22	
Mecklenburg- Vorpommern	1994.	30	23	–	–	18	
	1998.	24	27	–	–	20	
Sachsen	1994.	77	22	–	–	21	
	1999.	76	14	–	–	30	
Sachsen – Anhalt	1994.	37	36	–	5	21	16DVU
	1998.	28	47	–	–	25	
	2002.	48	25	17		25	
Thüringen	1994.	42	29	–	–	17	
	1999.	49	18	–	–	21	

U istočnonjemačkim pokrajinama PDS je u svim pokrajinskim parlamentima zastupljen s oko 20% zastupničkih mjesta, i time je po snazi najčešće treća stranka, a u pokrajinama Thüringen i Sachsen nakon izbora 1999. čak druga stranka. Na prijevremenim izborima u Berlinu 2001. godine PDS je osvojio ukupno 22,6% glasova, a na području nekadašnjeg Istočnog Berlina čak 48% glasova, što ga u tom dijelu grada čini najjačom strankom. U Berlinu je trenutno na vlasti koalicija SPD-a i PDS-a. Na kraju valja spomenuti i vrlo dobre rezultate PDS-a na izborima za Europski parlament, koji su održani 13. lipnja 1999., na kojima je osvojio 5,8% glasova.

Program i ustrojstvo PDS-a

U svome programu PDS se deklarira kao stranka lijevih snaga u Njemačkoj. Prvi program reformirane stranke prihvaćen je 25. veljače 1990. Stranka se u njemu poziva na demokratske i revolucionarne tradicije njemačkog naroda kao i na povijest humanističkog mišljenja; posebno se spominju stajališta Karla Marxa, Friedricha Engelsa, Rose Luxemburg, Karla Liebknehta, te Vladimira I. Lenjina. Kao osnovne vrijednosti u programu se spominju solidarnost, pravednost, demokracija, ljudska prava i sloboda. Stranka je odbacila niz političkih načela nekadašnjeg SED-a, opoput organizacijskog načela “demokratskog centralizma”, na kojemu se zasnivalo nedemokratsko unutarnje ustrojstvo stranke i prevlast stranačkog vodstva nad članovima. Program se zalaže za pluralistički demokratski sistem i prihvaća tržišnu privredu, ali istovremeno želi sačuvati i ostvariti ideju socijalizma u okvirima novog poretka. Štoviše, prema “Temeljnem programu” koji je PDS usvojio na Trećem kongresu stranke u siječnju 1993. kaže se da je cilj stranke “socijalistička obnova društva”. Kako program PDS-a definira socijalizam?

“Socijalizam je za nas pokret protiv izrabljivanja čovjeka od strane čovjeka, protiv patrijarhalnog ugnjetavanja, protiv pljačkanja prirode, za očuvanje i razvitak ljudske kulture, provođenje ljudskih prava, za društvo u kojem će ljudi svoje probleme rješavati na demokratski i racionalan način. Socijalizam je za nas sistem vrijednosti u kojem su neraskidivo povezani sloboda, jednakost i solidarnost, ljudska emancipacija, socijalna pravda, očuvanje prirode i mira.” (u: Olzog/Liese, 1999.: 216).

Vodstvo stranke je svjesno da bi se “Temeljni program” iz 1993. morao izmijeniti kako bi stranka postala podobna kao koalicijski partner, međutim, do toga nije došlo unatoč dugotrajnoj raspravi. PDS sebe ipak vidi kao dio demokratskog političkog poretka, no istodobno ne želi odustati od socijalizma i ideje prevladavanja kapitalističkog društvenog poretka. To vrlo dobro ilustrira izjava Dietmara Bartscha, glasnogovornika Stranačkog vijeća PDS-a, objavljena u časopisu *Junge Welt* 30. ožujka 2000: “... većina u Programskoj komisiji (PDS-a) nikada nije poricala da kapitalizam ugrožava ljudsku civilizaciju i kulturu i da se kapitalističke strukture moći, ukorijenjene u vlasničkim odnosima, moraju prevladati.”

Iako PDS sudjeluje na izborima i u parlamentarnom radu na svim razinama, istodobno se ističe potreba “izvanparlamentarne borbe”. Sveukupno gledajući, odnos stranke prema elementima demokratskog uređenja još je uvijek ambivalentan. Naime, (neo-)komunističke snage unutar stranke nisu u većini, ali su vrlo jake. Riječ je o skupinama okupljenim oko ortodoksnih programskih pozicija, poput “*Kommunistische Plattform der PDS*” (KPF) ili “*Marxistisches Forum der PDS*”, koje se čvrsto drži komunističke tradicije radničkog pokreta. Njihovi članovi zastupljeni su u važnim stranačkim organima. Tako je, primjerice, Sahra Wagenknecht (KPF) na Stranačkom kongresu u Cottbusu velikim brojem glasova (preko 60%) izabrana u stranačko vodstvo.

Michael Brie definirao je četiri programske pozicije unutar stranke koje utječu na oblikovanje političke strategije PDS-a, pri čemu se ta tipologija ne podudara u potpunosti s postojećim unutarstranačkim grupacijama. Kao prvu poziciju on spominje *moderne socijaliste*, koji traže “neosocijalističke” oblike pristupa problemima industrijskog društva. Druga pozicija je pozicija *socijalnog i lijevoliberalnog pragmatizma*, koja pokušava učvrstiti položaj PDS-a unutar parlamentarnog stranačkog sustava. Treću poziciju Brie opisuje kao *ideološko restaurativnu*, koja i dalje ustrajava na strukturama državnog socijalizma. Tu je riječ o vrlo raznolikim shvaćanjima, od onih kompatibilnih s demokratskim poretkom, koja smatraju da se kapitalizam može prevladati demokratski legitimiranim reformama, pa sve do ortodoksnih staljinističkih pogleda, koji odbacuju parlamentarnu demokratizaciju i stranački pluralizam. Četvrta pozicija opisuje se kao *radikalno alternativna i antiparlamentarna*, koja ne priznaje postojeći društveni poredak i zalaže se civilni izvanparlamentarni otpor (Brie, 1995.). Ideološki afiniteti PDS-a vidljivi su i iz kontakata s Komunističkim savezom, Socijalističkim forumom i drugim lijevo-ekstremističkim skupinama na zapadu Njemačke.

Valja spomenuti činjenicu da njemački Savezni ured za zaštitu ustava (*Bundesamt für Verfassungsschutz*) označava PDS kao lijevo-ekstremističku stranku: “Iako se stranka prema van ne prikazuje marksističko-lenjinističkom, i dalje postoje stvarne indicije u smislu Zakona o zaštiti ustava o lijevo-ekstremističkim tendencijama. I u programu i u statutu PDS-a jasno je vidljivo postojanje ekstremističkih struja unutar stranke.” (usp. *Verfassungsschutzbericht* 2000).

Na vanjskopolitičkom planu PDS se oštro protivio akcijama NATO-a u Srbiji i na Kosovu, kao što se trenutno protivi i njemačkom vojnom angažmanu u Afganistanu.

Novi statut stranke značajno je promijenio i demokratizirao njezino unutarnje ustrojstvo. Prema statutu, najviši organ stranke na saveznoj razini je Savezni stranački kongres (*Bundesparteitag*), koji se sastaje najmanje jednom u dvije godine, odlučuje o statutu i programu te određuje političku strategiju. Stranački kongres tajnim glasovanjem bira predsjednika stranke, njegova tri zamjenika i rizničara. Najviši stranački organ između kongresa je Predsjedništvo stranke (*Parteivorstand*), koje se sastoji od 18 članova. Tu se donose odluke o pozicioniranju stranke prema aktualnim političkim događajima. Napokon, Vijeće stranke (*Parteirat*) je stranački organ koji konstituiraju predstavnici pokrajinskih podružnica PDS-a i zadaća mu je unutarstranačka koordinacija.

Mjesto PDS-a u njemačkom stranačkom sustavu

PDS je nedvojbeno izrastao u respektabilnu političku snagu na istoku Njemačke, dok je njegova pozicija na Zapadu sasvim marginalna. Razlozi takvoga političkog položaja PDS-a su višestruki. Prema Lipsetu i Rokkanu, temelj opstanka i uspjeha neke stranke u društvu su sukobi oko temeljnih društvenih i političkih vrijednosti. U uvjetima slobode osnivanja stranaka, stranački sustavi izraz su temeljnih vrijednosnih sukoba jednog društva. Prema Seymouru Lipsetu i Steinu Rokkanu, zapadnoeuropski stranački sustavi povijesno su se oblikovali pod utjecajem četiriju linija društvenih rascjepa: centar – periferija, država – crkva, grad – selo i rad – kapital (Lipset/Rokkan, 1967). Osim glavnih linija sukoba, postoje i sporedne, koje nisu toliko bitne, jer su ili vremenski ili mjesno ograničene ili vrijede samo za manje skupine stanovništva.

Kako bi se objasnilo politički uspjeh PDS-a, može se postaviti pitanje koji sukob u njemačkom društvu artikulira. Pritom je za budućnost stranke bitno je li riječ o jednom od glavnih društvenih sukoba, ili pak o sporednom. Michael Brie zastupa tezu da je PDS izraz suprotnosti između Istoka i Zapada Njemačke i ujedno suprotnosti između socijalizma i kapitalizma kao ideoloških orijentacija postojećih u stanovništvu (Brie, 1995.: 13). PDS je jedina njemačka stranka koja živi od tih sukoba. Rascjep Istok-Zapad objašnjava se kao sukob vrijednosti koji suprotstavlja autoritarne i neoliberalne orijentacije, tradicionalističke i moderne. Taj je sukob rezultat različitog stupnja modernizacije u dva dijela Njemačke (zbog različite dinamike razvoja dvaju njemačkih društava prije ponovnog ujedinjenja) kao i tegobnog procesa prilagodbe promijenjenim uvjetima u istočnom dijelu Njemačke. Ujedinjenjem dviju njemačkih država kompletan sustav gospodarstva, sudstva, školstva, uprave i zdravstva jednostavno je prenesen na istok Njemačke. Mnogi istočni Nijemci opisuju proces demokratizacije kao kolonizaciju. Pri tom valja imati na umu i visoku socijalnu cijenu prilagodbe, jer je nezaposlenost na istoku Njemačke dvostruko veća nego u zapadnom dijelu.

Pored rascjepa Istok-Zapad kao temelj uspjeha PDS-a može se pretpostaviti i sukob autoritarnih i libertarskih vrijednosti, kako ga je opisao Herbert Kitschelt (Kitschelt, 1992: 13).

Pod pojmom libertarskih (*libertarian*) vrijednosti on podrazumijeva tzv. postmoderne vrijednosne orijentacije (ekološku, feminističku, pacifističku), dok autoritarne vri-

jednosne orijentacije podrazumijeva prihvaćanje hijerarhije, neprijateljstvo prema strancima i sl. Biračko tijelo dijeli se, dakle, na temelju rascjepa libertarske-autoritarne vrijednosne orijentacije. Na istoku Njemačke PDS artikulira još uvijek značajan potencijal autoritarnih vrijednosnih orijentacija.

Neugebauer i Stöss razvili su eksplanatorni model koji se donekle razlikuje od Kitschelovog. Oni polaze od toga da je ekonomsko-socijalna linija rascjepa socijalizam-kapitalizam i dalje sastavni dio strukture sukoba njemačkog društva, ali je svedena na alternativu "socijalna pravda-tržišna sloboda" te nadopunjena sukobom između slobodarskih (libertarskih) i autoritarnih vrijednosti (Neugebauer/Stöss, 1996).

Poziciju PDS-a u stranačkom sustavu ujedinjene Njemačke objašnjavaju i podatci o njegovim članovima i biračkom tijelu. Od nekadašnjih 2,3 milijuna članova SED-a u ljeto 1989. u PDS-u ih je do 31. prosinca 1997. ostalo 98.624, od čega samo 2.527 na zapadu Njemačke. Samo u razdoblju od ljeta 1989. do ljeta 1990. SED je izgubio oko 1,9 milijuna članova (83%). Prema službenim podacima PDS-a, stranka je 31. prosinca 2000. imala 79.349 članova na Istoku i 3.956 na Zapadu. PDS je danas članski najjača stranka u istočnom dijelu Njemačke. Dietmar Wittich je analizirao socijalnu strukturu članova i birača PDS-a.

Socijalna i dobna struktura članstva PDS-a prikazana je u tablicama 7 i 8 (usp. Wittich, 1995.: 66-67).

Tablica 7: Socijalna struktura članstva PDS-a 1995. (u %)

Skupina	1991.	1994.
Radnici	26	17
Službenici	45	42
Državni činovnici	2	2
VSS zanimanja	17	31
Poljoprivrednici	2	2
Privatnici	4	6

Tablica 8: Dobna struktura članova PDS-a u usporedbi s ostalim strankama (u %)

Stranka	18–34 godine	35–54 godine	55–64 godine	iznad 65 godina
CDU/CSU	15	44	21	20
SPD	15	49	19	16
B 90/Grüne	27	61	8	5
PDS	7	22	33	37

Prije 1989. postotak radnika unutar vladajućeg SED-a bio je oko 43% (Wittich, 1995.: 62). Kao što je vidljivo iz tablice 7, postotak radnika radikalno se smanjio (kao rezultat deindustrijalizacije), a postotak fakultetski obrazovanih ljudi znatno se povećao. Nadalje, iako sve stranke (osim Zelenih) u relativno malom broju privlače mlade ljude,

u PDS-u je taj problem znatno izražen; razlika u udjelu mladih članova i članova starijih od 55 godina izrazito je velika.

U tablicama 9, 10 i 11 prikazana je dobna, socijalna i obrazovna struktura birača PDS-a u usporedbi s biračima drugih stranaka (Wittich, 1995.: 76-79).

Tablica 9: Dobna struktura birača njemačkih stranaka 1995. godine (u %)

Stranka	18–34 godine	35–54 godine	55–64 godine	iznad 65 godina
CDU/CSU	22	35	19	23
SPD	30	39	16	15
B 90/Grüne	50	40	6	4
PDS	27	39	19	14

Tablica 10: Socijalna struktura birača njemačkih stranaka 1995. godine (u %)

Skupina	CDU/CSU	SPD	B 90/Zeleni	PDS
Radnici	55	47	38	30
Službenici	28	29	38	23
Državni činovnici	6	8	8	12
Poljoprivrednici	1	1	–	–
VSS zanimanja	4	14	13	25
Slobodna zanimanja	1	1	–	3
Samostalni obrtnici	5	1	4	5

Tablica 11: Obrazovna struktura birača njemačkih stranaka 1995. (u %)

Završeni stupanj obrazovanja	CDU/CSU	SPD	B 90/Zeleni	PDS
Osnovna škola bez zanata	20	12	5	7
Osnovna i zanat	26	28	5	20
Stručna srednja škola	43	37	58	30
Gimnazija	5	10	16	15
Sveučilišni studij	4	14	16	28

Dobna struktura birača PDS-a slična je dobnoj strukturi članova CDU-a i SPD-a. Samo stranka Zelenih odstupa, čijih je 50% birača mlađe od 34 godine. PDS u mlađem biračkom tijelu nailazi na znatno veći odaziv nego što bi se moglo zaključiti po strukturi članstva. Birači PDS-a su prosječno znatno višeg obrazovanja nego birači drugih njemačkih stranaka. To znači da PDS nailazi na najveći odaziv upravo u onom socijalnom miljeu iz kojeg dolazi i najveći dio njegovih članova: to su visokoobrazovani bivši činovnici u istočnonjemačkim državnim službama. Nasuprot tome, u tradicionalnom radničkom miljeu nailazi na znatno slabiji odaziv nego druge njemačke stranke.

Vrlo su zanimljivi i rezultati jednog istraživanja u povodu 10-godišnjice njemačkog ujedinjenja, objavljeni u tjedniku *Der Spiegel* (od 2. 10. 2000.: 31). Na pitanje “Kako gledate na ujedinjenje nakon 10 godina?” u istočnom dijelu Njemačke 70% ispitanika izjavilo je da pozitivno gleda na ujedinjenje, 19% je proces ujedinjenja ocijenilo negativno, dok 6% ne osjeća razliku. Na pitanje “Koliko držite do ideje socijalizma?” ispitanici iz istočne Njemačke dali su odgovore prikazane u tablici 12 (*Der Spiegel* od 2. 10. 2000.: 32).

Tablica 12: Odgovor na pitanje “Koliko držite do ideje socijalizma?” na istoku Njemačke 1990. i 2000.

	2000.	1990.
Mnogo	13%	30%
Prilično mnogo	19%	41%
Malo	42%	22%
Baš ništa	21%	6%

Danas je na istoku Njemačke nezaposlenost dvostruko veća nego na zapadu zemlje i iznosi oko 17%. Otprilike 85% privatiziranih tvrtki u vlasništvu je zapadnih Nijemaca, 10% je u rukama stranaca, a samo 5% je u vlasništvu istočnih Nijemaca (isto, 32). Prosječna bruto mjesečna zarada kvalificiranog radnika na istoku Njemačke je 1999. iznosila 76% prosječne bruto mjesečne zarade jednako kvalificiranog radnika za zapadu zemlje. Kod službenika je taj postotak bio neznatno veći – 79% (isto, 94).

Činjenica je da je kod jednog dijela istočnih Nijemaca proces ujedinjenja prouzročio traumatična iskustva i frustracije (usp. Klingemann/ Hofferbert, 1994). Tome u prilog govori i podatak da se ljudi na istoku i zapadu Njemačke ne razlikuju po svojem nacionalnom identitetu kao Nijemci, ali se značajno razlikuju u samoidentifikaciji kao zapadni ili istočni Nijemci (Thomas/ Weidenfeld, 1999: 440).

PDS je danas u pravom smislu riječi regionalna stranka istočnog dijela Njemačke. Dio biračkog tijela u istočnom dijelu Njemačke gleda na PDS kao na suputnika kojeg su također pogodile promjene posljednjih godina. Protuzapadnjačka orijentacija potječe i od starih političkih struktura Istočne Njemačke, tj. njihovih nastojanja da se sačuva ideologija socijalizma i tako spasi barem dio nasljedstva SED-a. Krajnji cilj je zapravo pokušaj opravdanja povijesti i politike bivšeg režima, kako bi se na taj način njegova tradicija zaštitila od obezvrjeđivanja i stigmatiziranja, kojemu je izložena u dominantnoj političkoj kulturi Njemačke. PDS uspješno mobilizira protuzapadnjački potencijal istočnonjemačkog društva i artikulira ga kroz svoj politički program. Ostale stranke prisiljene su uzeti u obzir nezadovoljstvo značajnog dijela građana procesom ujedinjenja. Lipset i Rokkan ustvrdili su da su reprezentacija i integracija “objektivne” funkcije političkih stranaka. Svaka stranka uz opće ima i posebne funkcije, koje proizlaze iz njezina specifičnog položaja u stranačkom sustavu. Sustav može funkcionirati ako svi dijelovi sustava ispunjavaju svoju ulogu. To je važno za razumijevanje uloge malih stranaka, osobito ako predstavljaju načelnu alternativu etabliranim strankama. Pri tom se obično

naglašava da male stranke pridonose fragmentaciji stranačkog sustava i time njegovoj destabilizaciji, no zanemaruju se njihove pozitivne funkcije.

Stephen Fisher usporedio je pojavu malih stranaka u SAD-u i Zapadnoj Njemačkoj. On razlikuje dvije skupine malih stranaka:

- dugotrajne doktrinarne stranke (*long standing doctrinal parties*): to su stranke s dugom tradicijom, nacionalnom (rijetko regionalnom) organizacijom, koje su u stranačkom sustavu politički izolirane i na izborima neuspješne;
- kratkotrajne male stranke-pokreti (*transient minor-party movements*): to su stranke koje se privremeno pojavljuju na temelju novih sukoba koji nastaju u političkom sustavu.

Fisher smatra da su funkcije malih stranaka da budu sigurnosni ventili za socijalno nezadovoljstvo, kao i poligon za iskušavanje novih ideja, te time tvore dinamični element stranačkog sustava. Nadalje, male stranke prisiljavaju velike stranke da korigiraju svoje programe. One modificiraju odnos glasova između velikih stranaka i time utječu na rezultate izbora (Fisher, 1974).

Ako, dakle, male stranke figuriraju kao alarmni znakovi za deficite u reprezentaciji i integraciji interesa u političkom sustavu, onda se može reći da je i PDS rezultat upravo takve političke i društvene konstelacije u Njemačkoj. Iako neki promatrači smatraju PDS ekstremističkom, čak protuustavnom strankom, činjenica je da ta stranka ispunjava važnu integracijsku i reprezentacijsku ulogu i time jača njemačku demokraciju. Njezina opstojnost ovisit će pak o tome koliko će dugo postojati potreba za ispunjavanjem tih funkcija.

Dugoročno se PDS nalazi u nezavidnom položaju. Razlog tome je raskorak između želje da bude otvorena stranka i mentaliteta njezinih pristaša. Programski se PDS prikazuje kao socijalistička stranka koja je prekinula veze sa državnim socijalizmom i koja demokratskim reformama želi onemogućiti prevlast kapitala te stvoriti ekološko, solidarno, pravedno i slobodno društvo. Međutim, u praksi članovima i pristašama PDS-a zajednička je nostalgija za razdobljem državnog socijalizma, želja za očuvanjem interesa nekadašnjih istočnonjemačkih elita i protuzapadnjački stav. Budućnost stranke ovisi o njezinoj sposobnosti da prevlada naznačeno proturječje između moderne, reformske programske perspektive i tradicionalističkog mentaliteta i interesa specifičnog miljea na istoku Njemačke, koji je dosad bio njezin glavni politički oslonac i ključ njezina uspjeha. Opadanjem sukoba između njemačkog Istoka i Zapada i nestankom miljea na koji se oslanja, PDS će izgubiti svoju funkciju u stranačkom sustavu. Međutim, taj bi proces mogao potrajati još godinama ili čak desetljećima. Ako se pak PDS odluči za reformu programa i političke retorike, mogao bi u ograničenom opsegu pridobiti nove biračke slojeve, ali će pri tom riskirati da izgubi podršku u svome sadašnjem biračkom tijelu.

Popis kratica i naziva stranaka

BFD	Bund Freier Demokraten (Savez slobodnih demokrata)
<i>Bündnis '90</i>	(Savez '90.)
CDU	Christlich Demokratische Union (Kršćansko demokratska unija)
CSU	Christlich Soziale Union (Kršćansko socijalna unija)
DA	Demokratischer Aufbruch (Demokratski polet)
DBD	Demokratische Bauernpartei Deutschlands (Demokratska seljačka stranka Njemačke)
DFP	Demokratische Forumspartei (Demokratska forumska stranka)
DSU	Deutsche Soziale Union (Njemačka socijalna unija)
DVU	Deutsche Volksunion (Njemačka narodna unija)
FDP	Freie Demokratische Partei (Slobodna demokratska stranka)
<i>Grüne</i>	(Zeleni)
KPD	Kommunistische Partei Deutschlands (Komunistička partija Njemačke)
LDPD	Liberal Demokratische Partei Deutschlands (Liberalno demokratska stranka Njemačke)
NDPD	Nationaldemokratische Partei Deutschlands (Nacionalno demokratska stranka Njemačke, blokovska stranka u Istočnoj Njemačkoj)
NPD	Nationaldemokratische Partei Deutschlands (Nacionalno demokratska stranka Njemačke)
PDS	Partei des Demokratischen Sozialismus (Stranka demokratskog socijalizma)
<i>Republikaner</i>	(Republikanci)
SED	Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (Jedinstvena socijalistička partija Njemačke)
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Socijaldemokratska stranka Njemačke)
SRP	Sozialistische Reichspartei (Socijalistička carska stranka)
UFV	Unabhängiger Frauenverband (Nezavisni savez žena)
VL	Vereinigte Linke (Ujedinjena ljevica)

Literatura

- Beyme, Klaus von, 1996.: Das politische System der Bundesrepublik Deutschland, Piper Verlag, München
- Brie, Michael, 1995.: Das politische Projekt PDS – eine unmögliche Möglichkeit, u: Brie, Michael/ Herzig, Martin/ Koch, Thomas (ur.), Die PDS. Empirische Befunde und kontroverse Analysen, PapyRossa Verlag, Köln
- Flechtheim, Ossip K. (ur.), 1962.: Dokumente zur parteipolitischen Entwicklung in Deutschland seit 1945, Berlin
- Fisher, Stephen L., 1974.: The Minor Parties of the Federal Republic of Germany. Toward a Comparative Theory of Minor Parties, Nijhoff, Den Haag
- Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, 1996.
- Jesse, Eckhard, 1994: Die institutionellen Rahmenbedingungen der Bundestagswahl vom 2. Dezember 1990, u : Klingemann, Hans-Dieter/ Kaase, Max (ur.), Wahlen und Wähler. Analysen aus Anlaß der Bundestagswahl 1990, Westdeutscher Verlag, Opladen: 15-41
- Kitschelt, Herbert, 1992.: The Formation of Party Systems in East Central Europe, Politics & Society, (20) 1: 7-50
- Kleßmann, Christoph, 1997.: Zwei Staaten, eine Nation. Deutsche Geschichte 1955-1970, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn
- Klingemann, Hans-Dieter/ Hofferbert, Richard, 1994.: Germany: A new “Wall in the Mind”?, Journal of Democracy, (5) 1
- Korte, Karl-Rudolf, 2000.: Wahlen in der Bundesrepublik Deutschland, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn
- Lindner, Bernd, 1998.: Die demokratische Revolution in der DDR 1989/90, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn
- Lipset, Seymour Martin / Rokkan, Stein (ur.), 1967.: Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments. Cross-National Perspectives, Macmillan/ The Free Press, New York
- Neugebauer, Gero/ Stöss, Richard, 1996.: Die PDS, Leske+Budrich, Opladen
- Oberreuter, Heinrich/ Mintzel, Alf, 1990.: Parteien in der Bundesrepublik Deutschland, Olzog Verlag, München
- Olzog, Günter, Liese, Hans-J., 1999.: Die politischen Parteien in Deutschland, Olzog Verlag, München
- Parkes, Stuart, 1997.: Understanding Contemporary Germany, Routledge, London/ New York
- Sontheimer, Kurt/ Bleek Wilhelm, 1997.: Grundzüge des politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland, Piper Verlag, München
- Temeljni zakon Savezne Republike Njemačke, Panliber, Osijek, 1994.
- Wahlen '94, 1994.: Informationen zur politischen Bildung, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn

- Thomas, Rüdiger/ Weidenfeld, Werner, Identität, u: Weidenfeld, Werner/ Korte, Karl-Rudolf (ur.), 1999., Handbuch zur deutschen Einheit 1949 – 1989 – 1999, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn
- Welzel, Christian, 1992.: Von der SED zur PDS, Verlag Peter Lang, Frankfurt/Main
- Wittich, Dietmar, 1995.: Mitglieder und Wähler der PDS, u: Brie, Michael/ Herzig, Martin/ Koch, Thomas (ur.), Die PDS, PapyRossa Verlag, Köln
- Wolle, Stefan, 1999.: Die heile Welt der Diktatur. Alltag und Herrschaft in der DDR 1971-1989, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn

Damir Velički

*PARTY OF DEMOCRATIC SOCIALISM (PDS) IN THE GERMAN
POLITICAL SYSTEM*

Summary

After the first elections for the Federal parliament (Bundestag) of the unified Germany in December of 1990, one new party got into the Bundestag: the Party of Democratic Socialism (PDS). This party is the successor party of the United Socialist Party of Germany (SED), the ruling communist party in East Germany. PDS is still represented in the Bundestag; it has representatives in all *länder* parliaments of the eastern German regions, and is the third strongest party. In some eastern German towns it is even the strongest party. In order to explain PDS' excellent electoral results and its political clout, the author analyses the party's ideological/programmatic goals as well as the social conflicts it articulates in the German party system. PDS represents the anti-western social milieu, which includes 20% of the population of eastern Germany. Although PDS has been trying to shed its communist legacy, its attitude towards the elements of the liberal/democratic regime has remained ambivalent since its members and voters demonstrate a significant antidemocratic potential.

Key words: Federal Republic of Germany, Eastern Germany, political sistem, PDS, elections, political parties, political ideology, electoral behavior

Mailing address: Masarykova 15, HR 10000 Zagreb.
E-mail: dvelicki@yahoo.com